

19.00.00 – ПСИХОЛОГИЯ ФАҢЛАРИ

OILAVIY AJRIMLARNING OLDINI OLIISH ORQALI BOLA TARBIYASIGA SALBIY TA'SIRINI BARTARAF ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

DOI: 10.53885/edinres.2021.82.12.036

D. S. Karimova

Navoi davlat peyagogika instituti, Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi.

***Annotatsiya.** Maqolada Oilaviy ajrimlarning oldini olish orqali bola tarbiyasiga salbiy ta'sirini bartaraf etishning pedagogik asoslari keltirilgan. Ota-onaning birgalikda farovon hayot kechirishi barkamol shaxs tarbiyasida muhim omil ekanligi o'tmish mutafakkirlarining fikrlari bilan asoslangan. Shuningdek, statistik ma'lumotlar, bolalarni tarbiyalashda ota-onaning burchi, vazifasi bayon etilgan.*

***Kalit so'zlar:** oilaviy munosabat, ajrim, bola tarbiyasi, pedagogik asos, statistika.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ НЕГАТИВНОГО ВЛИЯНИЯ НА ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ СЕМЕЙНЫХ РАЗВОДОВ

Д. С. Каримова

Преподаватель кафедры общей педагогики и психологии Навоийского государственного педагогического института.

***Аннотация.** В статье представлены педагогические основы преодоления негативного влияния на воспитание детей путем предотвращения семейных разводов. То, что совместное благополучие родителей является важным фактором воспитания гармонично развитого человека, основано на взглядах мыслителей прошлого. Также описана статистика, роль родителей в воспитании детей.*

***Ключевые слова:** семейные отношения, развод, воспитание детей, педагогические основы, статистика.*

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF OVERCOMING THE NEGATIVE IMPACT ON THE UPBRINGING OF CHILDREN THROUGH THE PREVENTION OF FAMILY DIVORCE

D. S. Karimova

Lecturer at the Department of General Pedagogy and Psychology at the Navoi State Pedagogical Institute.

***Abstract.** The article presents the pedagogical foundations of overcoming the negative impact on the upbringing of children by preventing family divorce. The fact that the joint well-being of parents is an important factor in the upbringing of a harmoniously developed person is based on the views of thinkers of the past. It also describes statistics, the role of parents in the upbringing of children.*

***Key words:** family relations, divorce, raising children, pedagogical foundations, statistics.*

Oila — jamiyatning asosiy bo‘g‘ini, muqaddas maskan. Mamlakat taraqqiyotini harakatga keltiruvchi asosiy hujjat — Bosh Qomusimizda oila masalasiga alohida urg‘u berilgani ham bejiz emas, albatta.

Konstitutsiyamizda oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini ekanligi hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega ekanligi belgilab qo‘yilgan. Har qaysi millatning o‘ziga xos ma’naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda, hech shubhasiz, oilaning o‘rni va ta’siri beqiyos. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg‘ulari, ilk hissiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag‘rida shakllanadi. Ya’ni oila ma’naviy jihatdan butun bo‘lsagina, mustahkam bo‘ladi. Mustahkam oilalardan tashkil topgan mamlakat esa, albatta, qudratli bo‘ladi.

O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019 yil 27 dekabr kuni Muhammad al-Xorazmiy nomidagi maktabda yoshlar bilan uchrashuvda so‘zga chiqar ekan, mamlakatda ajrimlar darajasi yuqori ekaniga izoh berdi. Davlat rahbari yosh oilalar o‘rtasida ajrimlar unga tinchlik bermasligini ta’kidlab o‘tdi.

2019 yilning 11 oyi davomida mamlakatda 277 ming 420 ta nikoh qayd etilgan. Biroq 28 ming 755 ta oila, asosan yoshlar o‘rtasida ajrimlar yuz bergan. Prezident bu holatni «juda achinarli» deb atadi.

Uch yil ichida institutsional muammolarni hal etishga qaratilgan ko‘plab hujjatlar qabul qilindi, biroq ajrimlar darajasi o‘shishda davom etmoqda, dedi u.

Statistik ma’lumotlarga e’tibor qaratadigan bo‘lgan, ajrimlar sonining

oishishi, albatta achinarli holat. Bu holat nafaqat jamiyatda noto'liq oilalarni vujudga kelishida, balki bolalarning tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Oilada er-xotinning huquq va majburiyatlari yuzasidan tug'ilayotgan bahslar, turmushning darz ketishi va u bilan bog'liq mojarolar, ayrim xonadonlardagi mavjud notinch ma'naviy-ruhiy muhit natijasida sodir bo'layotgan nikohdan ajralishlar bugungi kunda jamiyatimizda jiddiy e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan masaladir.

Arzimagan vajlar sabab oilani barbod etish, albatta, bolalar tarbiyasiga salbiy ta'sir etadi. «Bolaning uvoli tutadi», degan gaplar ham o'z-o'zidan paydo bo'lmagan. Afsuski, uvol-savobni bilmaydigan, norasidalarining yetim qolishini uylamaydigan ota-onalar ham oramizda yo'q emas.

Xo'sh, nima uchun bunday holatning vujudga kelyapti? Asl sababi nimada? Tahlillarga ko'ra, bu muammoning bosh omili — ularning huquqiy bilimiga yetarli darajada ega emasliklari, huquqiy savodxonlik darajasining pastligidan dalolat beradi. Shuning uchun ular ajralish holati qanday oqibatlariga olib kelishini tushunib yetmaydilar.

E'tibor qiling, ajralish tufayli noto'liq oila vujudga keladi. Ayni kunda aksariyat ijtimoiy xavfli jinoyatlar sodir etayotgan ayollar va voyaga yetmagan bolalar noto'liq oilalardan ekanligi kuzatilyapti. Yoki bo'lmasa, boshqa huquqbuzarliklar, odam savdosi qurbonlari, noqonuniy yo'l bilan chet davlatlarga chiqib ketayotgan yoshlar, ayollar, albatta, bularning barchasi asosan ajralish oqibatida yuzaga kelgan hamda noto'liq oilalarda bo'layotgani achinarli.

Oilalarning buzilish sabablari o'rganib chiqilganda, quyidagilar aniqlandi: farzandsizlik; xiyonat; uzoq vaqt birga yashamaslik; oilaviy kelishmovchiliklar; yoshlarning oila qurishga tayyor emasligi; sog'lig'iga e'tiborsizlik; yigitlarning oilani boshqarishni, ro'zg'orni moddiy ta'minlash, farzandlarni ma'nan hamda jismonan sog'lom qilib tarbiyalashni o'z burchlari, deb bilmasliklari; qizlarning esa uy bekasi, onalik vazifasini tushunmasligi; aksariyat hollarda qaynona va kelin o'rtasidagi mojarolar tufayli yuzaga kelayotganligi.

Qolaversa, ajrashish holatlari oilalardagi kelishmovchiliklar, o'zaro muhabbatning yo'qligi, fe'l-atvorning to'g'ri kelmasligi, er yoki xotinning kasalligi, achinarlisi, ayrim yigitlarning ichkilikbozlik, giyohvandlikka berilib ketishi yoki boshqa ayollar bilan hayot kechirishi natijasida ham kelib chiqqan.

Bilamizki, oilalar tinchligi va mustahkamligida oila boshlig'i — erkaklarning o'rnini hamda mas'uliyati juda katta. Chunki hayotning qiyinchiliklarini ular o'z yelkalariga oladilar. Afsuski, amaliyotda ko'rib turibmizki, erkaklarning oilaviy munosabatlarda o'z o'rnini yo'qotib qo'yayotgani, ya'ni ikkinchi darajaga tushib qolayotgan holatlar ham yo'q

emas. Bularning brchasi oilada voyaga yetayotgan bolalarning tarbiyasiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Albatta salbiy ta'sir. Chunki ajdodlarimiz "Qush uyasida ko'rganini qiladi", degan naql bejizga aytilmagan.

Xo'sh, muammolarning oldini qanday olish zarur? Avvalo, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlab borish zarur. Bu juda muhim ahamiyatga ega. Unda bir qator omillarga e'tibor qaratish lozim bo'ladi, ya'ni oiladagi ajrimlarni oldini olishda, asosan, yoshlarni oila ilmiga o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Ularda oila muqaddas qo'rg'on ekanligi to'g'risidagi targ'ibot-tushuntirish ishlarini butunlay yangi bosqichda, ya'ni noodatiy usul va yondashuvlar asosida olib borish kerak.

Yoshlar oila atalmish muqaddas dargoh ostonasiga qadam qo'yar ekan, «Men oila qurishga tayyormanmi? Oilam mustahkam bo'lishi uchun nimalar qilishim kerak?» degan savollarni o'ziga bersa, mustaqil hayotga yuzaki emas, o'ta jiddiy masala deb qarasa, oilalarda paydo bo'ladigan ba'zi bir noxush holatlarning oldi olinadi.

Oilat-turmush munosabatlari doirasida xuquqbuzarlik sodir etganligi uchun profilaktik xisobga olingan notinch oilalar, farzand tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi noqobil oilalarni aniqlash va tizimli tushuntirish-profilagik ishlarni amalga oshirish maqsadida har bir shahar tuman bosh otinoyilarning rejasi ishlab chiqilgan bo'lib, mazkur yo'nalish bo'yicha shahar va tumanlarda faoliyat ko'rsatib kelayotgan otinoyilarning hududlari bo'yicha notinch oilalar o'rganib chiqilgan bo'lib, ular bilan alohida profilaktik ishlar muntazam ravishda olib borilmoqda.

Shu o'rinda bir masala e'tibor qaratish lozim. Oilalarning ajralishini oldini olishda notinch oilalarni aniqlash, ajralganlarning sonini aniqlash orqlai emas, balki yoshlarni oilaga tayyorlash orqali amalga oshiriladi. Yoshlarimizni oila, ro'zg'or tutish, bola tarbiyasi borasidagi bilim, malaka, ko'nikmalarini muntazam oshirib, ivojlantirib borishimiz zarur. Ularning jamiyat, oila, bola tarbiyasidagi mas'uliyat, vazifa va burchlarini anglashlariga ko'mak berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Baxt qasrining poydevori chidam hamda mehnatdan bunyod bo'lishini yoshlarimiz yurakdan his etishlari zarur. Zero, o'z uyida baxtli bo'lgan insongina chinakam baxtiyordir.

Har bir ota-ona bola tarbiyasi oldidagi majburiyatlari, huquqlari, muhim ijtimoiy vazifalarini bilishi muhimdir. Bular:

Birinchidan, u jamiyatning demokratik hujayrasini tashkil etib, odamlar shu muqaddas maskanda tug'ilib, o'sib, jamiyat tarkibini tashkil etadi.

Ikkinchidan, oila muhim bo'g'in bo'lib, unda biz mehnat jarayonida sarf qilgan kuchlarimizni tiklash imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Uchinchidan, oila muhim tarbiya o'chog'i.

Va nihoyat, to'rtinchidan, oila nodir ruhiy muhitdir.

Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar ahloq-odob va huquqiy qoidalar bilan birga tartibga solinadi. SHuning uchun ham oila huquqi huquqning mustaqil sohasi bo'lib, nikoh, qon-qarindoshlik, bolalarning nasl-nasabini belgilash, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni joylashtirish shakllaridan kelib chiqadigan munosabatlarni huquqiy tartibga soladi.

Agar oila huquqi tushunchasiga muhtasar ta'rif berib aytadigan bo'lsak, bu er-hotinlar, qarindoshlar, ota-onalar (farzandlikka oluvchilar) va bolalar o'rtasidagi shahsiy nomulkiy va ular bilan bog'liq mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquq tarmog'i hisoblanadi. Shu ta'rifdan ham ko'rinib turibdiki, oila huquqi fuqarolik huquqi bilan chambarchas bog'liq bo'lish bilan birga, farq qiluvchi xususiyatlarga ham ega. Ya'ni: birinchidan, oilaviy munosabatlar fuqarolik huquqiga hos bo'lmagan yuridik faktlar (nikoh, qarindoshlik, onalik, otalik, farzandlikka olish va hokazolar) asosida vujudga keladi, ikkinchidan, oilaviy munosabatlar fuqarolik huquqidan farq qilib, ko'rroq shahsiy-huquqiy mohiyatga ega bo'ladi, uchinchidan, oilaviy huquq sub'ektlarining huquq va majburiyatlari ularning o'zlarigagina tegishli huquq va majburiyatlar sanaladi.

Oiladagi nosog'lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan "ma'naviy kasal" insonlar shakllanadi. Ular jamiyat ma'naviyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Jamiyat rivoji uchun esa ma'nan sog'lom insonlar kerak. Ajdodlarimizdan meros bo'lib kelgan an'anaviy sharqona tarbiya asosida insonni sog'lom va baquvvat, jismonan tetik hamda ma'nan yuksak qilib tarbiyalashga katta urg'u berilgan. Sog'lom va barkamol inson siyratini yaratish va tarbiyalash uchun donishmandlar tomonidan aytilgan sifatlar har qaysi davr uchun dolzarbdir. Bola tarbiyasi uchun mas'ul bo'lgan shaxslarning o'zlari ana shunday fazilatlariga ega bo'lishlari esa farzandlarda shu xususiyatlar kamol topishiga zamin yaratadi.

Koshifiy "Futuvvatnomai sultoniyy" asarida farzand tarbiyasi borasida: "Imkoni boricha (bolaga) yaxshi ta'lim-tarbiya berishga intilish lozim, toki u ijobiy xususiyatlarni o'zlashtirsin va yaramas xatti-harakatlardan o'zini muhofaza qila olsin", deb qayd etadi⁶⁰. Xususan, u murabbiy odobi to'g'risida shunday deydi: "Murabbiy (bolaga) nasihat va ta'lim berishda lutf va odob qoidalariga rioya qilishi darkor. Jamoat joylarida unga pand berish yaramaydi, balki xilvat joyda bolaga gapirish zarur. Agar (murabbiy) nasihat berishning fursati kelganini bilsa, unga muloyimlik bilan murojaat qilishi lozim, chunki bizning zamonamizda muloyim va xushfe'l bo'lish maqsadga muvofiqdir".

Abdulla Alvoni tarbiya haqida: "Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot...", deganlar. Farzandning yaxshi tarbiya topib voyaga yetishi oila va jamiyatda e'tiborga molik muhim narsalardan biri hisoblanadi.

Bu haqda Payg'ambarimiz Muhammad sallolohu alayhi vasallam: "Ota-

ona farzandiga go‘zal odobdan ko‘ra yaxshiroq narsa bera olmaydi”, deb aytganlar. Chunki e‘tiqodi va dunyoqarashi sog‘lom farzand ota-ona xizmatini qilib, vataniga sadoqatli, komil inson bo‘lib voyaga yetadi. Pedagogik tarbiya turlarini amalga oshirishda keksalarni jalb etish orqali kitob o‘qish, rivoyat, ibratli hikoyatlar, ertak va dostonlar so‘zlab berish yoki didaktik o‘yinlar, mashg‘ulotlarni o‘tkazish ya’ni aqliy tarbiyani rivojlantirish; yaxshilik va yomonlik, axloq va odob kabi boqiy mavzularda sodda, bola ruhiyatiga mos suhbat va tushuntirish olib borish orqali ruhiy tarbiyasini yaxshilash; jismoniy tarbiyada esa jismoniy mehnat orqali uni biror foydali mehnatga jalb qilish, birgalikda sayr qilish orqali ona tabiatga mexr va muruvvatni shakllantirish mumkin.

Zero, Payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalom ham: “Farzandlaringizga suvda suzishni, kamonda otishni, nayza uloqtirishni va otda chopishni o‘rgatinglar”, deyдилar. Darhaqiqat, har bir yigit-qiz zamonning talabidagi ilmlarni mukammal egallamog‘i lozim. Avlodlararo murosasizlikda, dunyoqarash tavofutida katta avlod eng avvalo yoshlar va kelajak manfaatini ustivor qo‘yishi va ular bilan murosasozlik, bag‘rikenglik tamoyili asosida munosabatda bo‘lishlari maqsadga muvofiq. Buning ustiga davr, zamon orasidagi farqni ham unutmash kerak: zamon hech qachon bir joyda qotib turmaydi. U o‘zgarib, taraqqiy etib turadi. Kechagina ardoqlangan narsa bugun e‘tibordan qolishi, yoki aksincha kecha qadri bo‘lmagan bir qadriyat bugun eng qiymatli narsaga aylanishi mumkin. Kaykovus yozadi: “Xotin talab qilsang, xotinning molini talab qilmagil... Xotin pok nihol (toza tabiat) va pokdil bo‘lsin: kadbonu (uy bekasi, ishchan xotin) eriga do‘st bo‘lg‘ay. Qallig‘ taqvodor, tili qisqa, molni yaxshi saqlag‘uvchi bo‘lsin. Debduurlarki, yaxshi xotin erning va umrning rohati bo‘lur”.

Sohibqiron Amir Temur: “O‘g‘illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e‘tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko‘rdim. Kelin bo‘lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Kelin bo‘lmish nasl-nasabi, odob-axloqi, sog‘liq va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan holi bo‘lsagina el-yurtga katta to‘yu tomosha berib, kelin tushurdim”, degan. Rizouddin ibn Faxruddin “Oila millat sharafini yuqori martabaga ko‘taradigan madaniyat o‘chog‘idir”, deb ta’rif beradi .

Abdurauf Fitrat: “Vaqt o‘tishi bilan odamlar jamoa bo‘lib yashash lozimligini tushundilar. Ularning birinchi jamoalari “oila” ya’ni “ahli bayt” bo‘lgan... ahli bayt jamoasi, boshqacha aytganda, oila boshqarishga asos solish, bani odam madaniyatining asosidir”, deb ko‘rsatadi. U fikrini davom ettirib yozadi: “Qaerda oila munosabati kuchli intizom va tartibga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo‘ladi. Agarda bir mamlakatning axolisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarini

zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo‘l qo‘ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi”⁶³. Ma’lumki, o‘zbek oilasida ta’lim-tarbiya jarayonida oilaning kattalari – bobolar, momolar, yaqin qarindosh-urug‘lar ham bevosita va bilvosita ishtirok etadi. Jumladan, keksalarning pand-nasihati, shaxsiy ibrati, jamoaning hamjihatligi misolida yoshlar ongiga ezgulik g‘oyalari singdirib boriladi. Mazkur jarayonda kuchli ta’sirga ega bo‘lgan jamoatchilik fikri mahalla ahlining xulq-atvori, o‘zaro munosabatlarini adolat va ma’naviy mezonlar asosida tartibga solib turadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, jamiyatimizning kelajagi oilalarning mustahkamligiga bog‘liqdir. Bu borada har birimiz bir yoqadan bosh chiqarib, oilalarning mustahkamligi, jamiyatimizning sog‘lomligi hamda farzandlarimizning porloq kelajagi yo‘lida o‘stirayotgan o‘g‘il-qizlarimizga to‘g‘ri tarbiya berib bormog‘imiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

Kaykovus. Qobusnoma. – T.: O‘qituvchi, 2018. – 205 b.

Rizouddin ibn Faxruddin. Oila. – T.: Cho‘lpon, 1995, – 7 b.

Abdurauf F. Oila. -T.: Ma’naviyat, 1998. – 112 b.